

17.11.2023

Група Е-1

Мегей А.В.

Основи філософських знань

Урок № 23

Тема: Філософські ідеї Т.Шевченка

Хід уроку:

Як справедливо зазначається, цитатами з Шевченка, як цитатами з Біблії, можна доводити "все", і кожна "ідеологія" чи "партія" у нас може з тріумфом проголошувати Шевченка "своїм", відтворювати вигідний для себе образ, що, власне, проявляється у всьому шевченкознавстві, де в потугах пошуків свого образу загалом забувається сам поет, витворюється його культ та бажане для себе його бачення.

Звертаючись до цього питання, Г. Грабович виділяє три найбільш узагальнених образи Шевченка. З погляду соціалістичного реалізму Т. Шевченко подається як реаліст, матеріаліст та атеїст, революційний демократ, учень і соратник Белінського, Чернишевського та Добролюбова, що гнівно викривав, засуджував і таврував те й те, тих і таких, палко любив велику російську культуру та її корифеїв, "речник народу, полум'яно закликаючий громадою обух сталить", із зброєю в руках виступати проти кривавих гнобителів, рішуче визволятися від кайданів, боротися за нові суспільні взаємини без царя-супостата, без кріпосника-людоджера, без мироїда-багача, без попа-лицеміра, тобто більшовик, але не зовсім лєнінський і не без помилок, хоча б у ставленні до Хмельницького, Переяславської Ради.

У розумінні Д. Донцова Шевченко виявляється крицевим носієм національності, державної ідеології, незламним лідером-трибуном, котрий закликає до безжалісної розправи не тільки з ворогом-супостатом, а й зі своїми нікчемними й запрованими земляками. З точки зору народництва (від Костомарова до поетів та публіцистів наших днів) Шевченко сприймається як Пророк і Геній, мислиться лише у призмі народу, з ним ідентифікуються Україна, українство, потреби й доля українського народу.

Звичайно, в кожному з образів Т. Шевченка є дзеркало істини, в цілому він постає настільки заромантизованим, що говорити за його власний романтизм не доводиться. Романтизм становить єство його поезії і є не просто результатом впливу західноєвропейських ідей, а органічним зростанням з традицій народної творчості, хоча й перші впливи не виключаються. Що стосується світогляду Шевченка, його витоків, то і тут діапазон суджень досить широкий.

На думку Є. Маланюка, Шевченко, як і Гоголь, вийшов з тієї верстви, що була у XVIII ст. єдиною, верстви козацької, яка потім під адміністративним тиском російської імперії роз'єдналась. Якщо Гоголя родить українське дворянство, котре національно деградує, то Шевченка — закріпачене селянство, в якому є значні відсотки колишньої шляхти, де відбувається повільний процес регенерації. Потрапивши до Петербурга мимохідь, він своїм "селянським" національним здоров'ям не тільки не відчув згубного впливу його життя, а й зумів оформити свою розумну національну суть.

У темряві ночі бездержавності Шевченко висвітив орієнтири державності, акумулював національний дух — дух козацької доби, "козацької шаблі", передавши його не тільки живим, а й поколінням ненароджених. У його творчості синтезована єдність тіла і душі, духу України, і саме завдяки синтезу людина у нього постає як образ Божий: вона ніколи не скалічена, однакова в добрі і злі, повна, багата внутрішнім змістом.

Витоки світогляду Т. Шевченка, зміст його поезії І. Крип'якевич виводить не із суспільного стану поета, як це робить Є. Маланюк, а із сутності всіх умов, в яких він жив і творив. Він зростав там, де ще доживали свого віку очевидці коліївщини, де були живі згадки про козаччину, де співали думи про Хмельницького, відчувши злидні, нужду і упокорення селянина-кріпака. Глибоке знання життя, традиції боротьби за волю і не менше прагнення до неї дали змогу йому викласти те, що було у Статуті братства, своїм полум'яним словом, словом поезії, інстинктивно зрозуміти минуле, виробити свій погляд на світ, давні часи і події, звернутися не тільки до сучасників, а й до потомків із закликом вирішувати не поточні, а вічні проблеми, сягаючи до основ національного буття.

Унікальним за своєю народністю, Шевченко вніс новий зміст, нові мотиви в народну літературу і, звернувшись до минулого, в ідеалах яких, за народною традицією, знайшов нові мотиви, співзвучні своїм ідеалам суспільної справедливості, свободи і національності, протесту проти політичного гніту і будь-якого посягання на свободу і гідність людини, людської особистості, заклавши міцні підвалини національного відродження.

Д. Чижевський, характеризуючи світогляд Т. Шевченка як "антропоцентризм", сутність якого полягає в зведенні людини в центр всього буття, всього світу як природи, так й історії, усіх сфер людської культури, зумів показати специфіку цього погляду, особливо по відношенню до природи. Він показав, що за таким світоглядом природа постає як щось підпорядковане людині, резонатор або дзеркало, прислуховуючись і вдивляючись в які людина чує і бачить саму себе. Природа відгукується на все, що діється в серці людини, відбиває її внутрішнє життя в наглядних образах та символах. Однак, як саме природа відгукується на життя

людського серця, говорить з людиною, озивається до неї, підслуховує її, сумує, хвалить Бога, плаче, сміється, — усе це залежить від того, що переживає людина, яка завжди залишається в центрі образу, історії, житті історичної події.

Визнаючи справедливою характеристику світоглядних позицій Шевченка Д. Чижевським (хоча вона властива й попереднім оцінкам, але чітко не виражена), доречно звернути увагу на ту особливість формування світогляду поета, на яку вказує Г. Грабович. Він підкреслює, що в центрі світогляду творчості Шевченка стоїть насамперед відчуття самого себе, власної долі і болі, свого "Я", чітко структурованих через інтенсивний автобіографізм самого митця як поета, носія слова.

Шевченко і став великим поетом, Генієм, Пророком тому, що духовні колізії свого часу зробив драмою свого життя, а патріотизм — мірою справжньої любові людини до людини. Саме через символізм автобіографізму витворюється модель всього творчого світу Шевченка з чітким висвітленням гостроти розподілу на демони добра і зла, без жодного компромісу середини як по відношенню до самого себе, так і по відношенню до інших. Тому в сфері його творчості знаходиться все, оскільки воно людське.

На сторону людського, його сторожі становиться Слово, носієм якого постає поет. Зливаючи свій голос з голосом Бога, поет стає Пророком, а його слово — пророчництвом. Якщо сподвижницька постать Пророка надає силу поетові, то невміння писати неправду, відкритість, здатність оголити себе і бачити правду, відкинути всі завіси, затишність не тільки явищ ілюзій, а й того земного самообману, що не бачить людської правди, яка полягає в тому, що не тільки пани, а й простий люд жорстокий, надають силу пророцтвам поета, вимагають слідувати силі правди і не лукавити з собою за любих обставин.

З пророцтвом поета пов'язується ще один елемент романтизму його світогляду — міфотворчість. Велика правда завжди осліплює, вона не тільки освітлює, а й затьмарює, і чим яскравіше світло, тим глибші тіні, більше бажання заглянути туди. Міф постає тут аналітичним та синтетичним окресленням пророцтва, з'єднанням холодного з гарячим розумом, розуму з почуттям, засобом висвітлення прихованого, затіненого, вищого та віщого, віщої правди, модернізацією цієї правди як відповіді відчуттів на сучасне для митця, репрезентованого минулим, за яким стоять не ідеї, сили, події, а люди. Ось це і зумовлює цілісність світогляду Т. Шевченка як Генія і Пророка, силу і славу його правди.

Т. Шевченко не лукавив із собою у послідовній анти-кріпацькій та антицарській позиції, критиці соціальних і економічно-політичних порядків самодержавно-кріпацької Росії, справедливо вважаючи кріпацтво і самодержавство основою не тільки небаченого гноблення народів, а й причиною відсталості самої Росії. Все життя прагнув він до свободи, боровся за знищення кріпацтва, національного гноблення, ліквідацію самодержавства, вірив, що настане такий суспільний і політичний лад, який забезпечить свободу народові, всебічний розвиток особи. При цьому боротьбу за справедливість, щастя і добро проти зла і насильства Шевченко тісно пов'язував з ідеєю милосердя, яке розумів як істинно людське почуття, співчутливе ставлення людини до людини, прагнення робити добро, допомагати їй у боротьбі з горем, нещастям. Т. Шевченко гнівно засуджував тих, хто принижує беззахисного, попирає його гідність, обманує, кривдить людину, робить їй зло, спричиняє муки та страждання. Милосердя визнавав вищою основою людської гідності, духовності, людських взаємовідносин, поступків, вчинків.

Світоглядні позиції Шевченка зумовили своєрідність його ставлення до минулого, історії. Бачення світу у нього при всій загальнолюдській спрямованості глибоко національне, позачасове. Символічним кодом у ньому зосереджуються колективні надії і пам'ять, минуле, сучасне і майбутнє, розкриття якого дає змогу пізнати світову правду і про приховані колективні гріхи, і про "золотий вік", який був і ще повернеться. В історичному інтелектуальному ключі все це спрямовується на глибоке відчуття української історичної долі й колективної душі, природним шляхом поєднуючи, здавалося б, несумісні способи мислення — мислення XVIII ст. козацько-станового патріотизму як апофеозу України, її історії та права, з романтичним апофеозом світової своєрідної релігії народу, баченої поісторично, що постає моделлю України.

Проявляючи значну цікавість до історії України, історії українського народу, в минулому Шевченко бачить насамперед людей живих, конкретних, які стогнуть в кайданах, стогнуть так само, як і сьогодні, усвідомлює, що неправда є неправдою людською, неправдою царів, панів, попів і неволя є неволею мужицькою, неволею українською. Саме тому його цікавили в історичному минулому України передусім події і традиції, які були пов'язані з визвольною боротьбою українського народу проти своїх поневолювачів, соціального рабства, національного гноблення. Він високо цінував Запорозьку Січ, історичних діячів, які стояли на чолі визвольної боротьби українського народу, цінував їх такими, якими вони були.

І сьогодні постають блюзнірством потуги деяких публіцистів та філологів, які, втративши почуття будь-якого здорового глузду, навиривавши з творів Шевченка десятки цитат поза їх конкретним змістом, намагаються довести, що саме він обґрунтовує термін "пан" як вищу форму звернення при спілкуванні українців.

Т. Шевченко, виражаючи природну і законну ненависть до царизму і російських поміщиків, які розглядали Україну своєю провінцією, не переносив цієї ненависті на російський народ, на російських кріпаків, що конали в неволі так само, як і кріпаки українські. Любов до українського народу поєднувалась у нього з любов'ю до народу російського, народів Кавказу, Середньої Азії, інших регіонів та окраїн Російської імперії, вірою в те, що не повинно бути ні заярмлених народів, ні людей. Тому стоячи на боці рідного народу, його національної свідомості, гідності, він культивував почуття єдності і дружби народів, визнання за ними права вільно розпоряджатися своєю долею, гідною людського існування без будь-якої зверхності над іншими в "сім'ї вольній, новій". І це цілком правомірно. Роль Шевченка як людини і пророка формувалась й корінилась в існуючому імперському ладі. Щоб бути пророком і провісником свободи, він мусив бути частиною двоїстого колоніально-імперського, українсько-російського світу, враховуючи всі його реалії, хоча основним для поета все-таки була доля рідного народу, його культури, мови.

В українській новій літературі Т. Шевченко був першим, хто закликав українців не цуратися самих себе, не виступати в ролі придуркуватих провінціалів чи хитрого малороса, доводив, що самоствердження України має історичні та соціальні виміри. Створивши українську літературну мову, українську літературу як чинник національної самосвідомості, могутню зброю у розвитку культури українського народу, освічуючи його в душі вільнодумства, гуманізму та патріотизму, Т. Шевченко спростував як великодержавне твердження про те, що українська мова загалом не існує, так і погляди русифікованого "освіченого" пануючого класу і його прибічників на українську мову як на мужицьке "наречіє". Збагативши рідну мову, розглядав Гі як культурне надбання, найбільшу духовну цінність народу, виступав проти її засмічування, за подолання примітивізму та лихословлення, закликаючи навчатися чужого і не цуратися свого.

Типово романтичним було ставлення Т. Шевченка до релігії, формування якого, на думку Д. Чижевського, певною мірою йшло під впливом поглядів Д. Штрауса. В щоденниках, творах поета багато гострих висловів на адресу церковної обрядності, всіляких забобонів, виступів проти зловживань релігії з політичними цілями, проти релігійних війн, кровопролиття і сліз в ім'я релігійних пристрастей тощо. Архієрейську службу Шевченко розглядав як щось "тібетське", "лялькову комедію", апокаліпсис вважав алегоричною дурницею, розцінюючи вказане як виродження, занепад дійсної релігійності, відкидав в релігії все те, що робить з неї якусь абстрактну силу, яка стає байдужою до живих потреб людини, виступає проти індивіда, перешкоджає вільному розвитку особи, задоволенню її внутрішніх потреб. Для Шевченка релігія мала сенс як засіб боротьби за свободу людини, її щастя. Ось чому, критикуючи все те, що затуманює, псує, закриває вічний, святий, дійсний зміст віри, він постійно цікавився релігійними проблемами, перечитував Біблію, часто цитував її, брав з неї епіграфи, називав "єдиною моєю відрадою".

Дійсною вірою Т. Шевченко вважав народну віру, яка, зберігаючись у народних звичаях, обрядах, душі простого народу, вимагає встановлення безпосереднього зв'язку та відносин між Богом і людиною, не потребує ніяких посередників та інших об'єктів наших поклонінь. За старими традиціями надзвичайно ідеалізував Богоматір як ідеальний тип матері (Марія), антропологізуючи Христа, наближав його до людини, цінував у ньому вищі людські якості — високе, святе, правдиве. Для Шевченка Бог-Ісус Христос поставав захисником гноблених, виразником їх надій, прагнень, де любов до людини, повага, чуйність, взаємодопомога в праці, подолання труднощів і незгод виступали тією керівною ниткою, якою має користуватися кожний і без чого людина черствіє, стає грубою, втрачає гідність, проявляє самолюбство, попирає інтереси і права інших. Щодо християнства, то в творчості поета воно приймає вигляд того типу народної релігії, в якій, за образним висловом Є. Маланюка, Христос за плугом йде, а Марія несе йому їсти.

Виконані завдання відправте мені на електронну пошту anastasiamegei@ukr.net.

У темі листа вказати ПІБ, номер групи, номер уроку і дату